

**EKOLOGIK KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISH
METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB
MASALALARI**

To'raqulova Visola, Jizzax davlat pedagogika universiteti "Tabiiy va aniq fanlarda masofaviy ta'lim" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy ta'lim tizimida ekologik kompetensiyani shakllantirishning dolzarbligi, mavjud metodik yondashuvlar va ularni takomillashtirish zarurati yoritilgan. Muallif interfaol, fanlararo va innovatsion metodlarning afzalliklarini tahlil qiladi hamda ularni amaliyotga joriy etish bo'yicha takliflar beradi.

Kalit so'zlar: ekologik kompetensiya, ta'lim, metodika, interfaol metod, fanlararo integratsiya, innovatsiya, ekologik ong.

Аннотация: В статье раскрывается актуальность формирования экологической компетентности в современной образовательной системе. Автор анализирует существующие методические подходы и обосновывает необходимость их совершенствования через интерактивные, междисциплинарные и инновационные методы обучения.

Ключевые слова: экологическая компетентность, образование, методика, интерактивные методы, междисциплинарность, инновации, экологическое сознание.

Abstract: This article explores the relevance of developing ecological competence in the modern educational system. The author analyzes existing methodological approaches and justifies the need for improvement through interactive, interdisciplinary, and innovative teaching methods.

Keywords: ecological competence, education, methodology, interactive methods, interdisciplinary integration, innovation, ecological awareness.

XXI asr – ekologik muammolar bilan yuzma-yuz kelayotgan insoniyat uchun o'z hayot tarzini qayta ko'rib chiqish zaruratini kun tartibiga olib chiqmoqda. Iqlim o'zgarishi, havo va suv resurslarining ifloslanishi, chiqindilarni boshqarishdagi muammolar, biologik xilma-xillikning qisqarishi kabi global muammolar nafaqat fan olimlarini, balki siyosatchilar, ta'lim sohasi vakillari, keng jamoatchilikni ham chuqur o'ylantirmoqda. Bu holat ekologik ongli va ijtimoiy mas'uliyatli avlodni tarbiyalash zaruratini yana-da oshirmoqda.

Ekologik xavfsizlikni ta'minlashda eng asosiy omillardan biri bu – ekologik kompetensiyaga ega bo'lgan shaxsni shakllantirishdir. Ekologik kompetensiya esa shaxsning nafaqat atrof-muhit haqidagi bilimiga, balki u bilan ongli munosabatda bo'lish, ekologik muammolarga daxldorlik hissi va barqaror hayot tarzi yurita olishiga asoslanadi. Shunday shaxslar jamiyatda ekologik barqarorlikning asosiy poydevorini tashkil etadi.

Bugungi kunda ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri – ekologik kompetensiyani maktab davridan boshlab shakllantirish va bu jarayonni tizimli, metodik jihatdan asoslangan tarzda yo'lga qo'yishdir. Biroq amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, bu yo'nalishda foydalanilayotgan uslublar va metodikalar ko'pincha nazariyaga yo'naltirilgan, o'quvchilarda mustahkam ekologik ong va amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yetarli darajada xizmat qilmayapti. Mazkur metodikalarning samaradorligi pastligi, ularning interfaollik darajasi past bo'lishi, zamonaviy texnologiyalar yetarli qo'llanilmasligi, shuningdek, dars mazmunining real hayotiy voqelik bilan uzviy bog'lanmaganligi kabi muammolar mavjud.

Shu sababli, ekologik kompetensiyani shakllantirishga qaratilgan metodik yondashuvlarni takomillashtirish dolzarb va zarur vazifa sifatida ko'rilmogda. Bu maqolada aynan shunday takomillashtirish yo'llari, zamonaviy metodik imkoniyatlar va ularni amaliyotga joriy etishning muhim jihatlari tahlil qilinadi.

1. Ekologik kompetensiyaning mazmun-mohiyati

Ekologik kompetensiya – bu o'quvchining tabiatga ongli munosabatda bo'lishi, ekologik muammolarni tushunishi, ekologik xavfsizlikka oid masalalarda mas'uliyatli qarorlar qabul qila olishi hamda barqaror hayot tarzini yurita olish qobiliyatidir. U quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- **Bilimlar** – tabiat qonunlari, ekologik tizimlar, muammolar va ularning yechimlari haqida ma'lumot;
- **Ko'nikmalar** – chiqindilarni ajratish, resurslarni tejash, ekologik tadbirlarda ishtirok etish;
- **Qadriyatlar va munosabat** – tabiatga hurmat, muhofaza qilishga intilish;
- **Faoliyatga tayyorlik** – ekologik masalalarda shaxsiy tashabbus ko'rsatish.

2. Mavjud metodik yondashuvlar va muammolar

Hozirgi darslarda ekologik tarbiya ko'proq nazariy yondashuv asosida tashkil etiladi. Amaliy mashg'ulotlar, interfaol usullar va muammoli vaziyatlar yetarli darajada qo'llanilmaydi. O'quvchilar ko'pincha ekologik masalalarga befarq bo'lib qoladilar, chunki darslar ularning hayoti bilan bog'lanmaydi.

3. Metodikani takomillashtirish yo'llari

Quyidagi yoʻnalishlar ekologik kompetensiyani shakllantirishni yanada samarali qilish imkonini beradi:

- **Interfaol metodlar** – rolli oʻyinlar, muammoli savollar, ekologik debatlar orqali oʻquvchini faol fikrlashga undash;
- **Fanlararo integratsiya** – ekologik mavzularni biologiya, geografiya, texnologiya, adabiyot kabi fanlar bilan bogʻlab oʻrganish;
- **Loyihaviy va amaliy yondashuvlar** – oʻquvchilar ekologik loyihalar ishlab chiqib, ularni amalda sinab koʻrishlari;
- **Raqamli texnologiyalarni joriy etish** – ekologik simulyatorlar, interaktiv platformalar, raqamli darsliklar yordamida oʻqitish;
- **Mahalliy muammolarni hal qilishga yoʻnaltirish** – oʻquvchilar yashash hududidagi ekologik muammolarni aniqlab, yechimlar taklif qiladi.

Ekologik kompetensiyani shakllantirish – bu nafaqat ekologik muammolarni hal etish vositasi, balki ekologik madaniyatli shaxsni tarbiyalash vositasidir. Metodik yondashuvlarning takomillashuvi oʻquvchilarning ekologik ongini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Fanlararo, interfaol va innovatsion metodlarni qoʻllash orqali ekologik tarbiya samaradorligini oshirish mumkin. Bu orqali biz nafaqat ekologik muammolarni anglaydigan, balki ularni hal qilishda faol ishtirok etadigan yoshlarni tarbiyalaymiz.

Ekologik muammolarning dolzarb masalalari. Hozirgi zamon dunyosida ekologik muammolar insoniyat uchun global xavf sifatida koʻrilmoqda. Ular nafaqat tabiatga, balki inson salomatligiga, iqtisodiyotga, madaniyatga va ijtimoiy barqarorlikka ham bevosita taʼsir koʻrsatmoqda. Quyida eng dolzarb ekologik muammolarni sanab oʻtish mumkin:

1. Iqlim oʻzgarishi va global isish. Atmosferaga ortiqcha miqdorda issiqxona gazlarining chiqarilishi (xususan, karbonat anhidrid – CO₂) sayyoraning oʻrtacha haroratining ortishiga olib kelmoqda. Natijada:

- Muzliklar erib bormoqda;
- Dengiz sathi koʻtarilmoqda;
- Qurgʻoqchilik, toshqinlar, oʻrmon yongʻinlari koʻpaymoqda;
- Qishloq xoʻjaligi mahsuldorligiga salbiy taʼsir kuchaymoqda.

2. Atmosfera havosining ifloslanishi. Yirik sanoat korxonalari, avtotransport va maishiy chiqindilar atmosferaga azot oksidi, oltingugurt dioksidi, chang, zaharli gazlar ajratib chiqaradi. Bu esa:

- Odamlarda nafas yoʻllari kasalliklari,
- Allergik va surunkali kasalliklar,

• Kislotali yomg'irlar orqali tuproq va suv resurslariga zarar yetkazilishini keltirib chiqaradi.

3. Ichimlik suvining tanqisligi va ifloslanishi. Suv resurslarining kamayishi, aholi sonining ortishi va sanoat chiqindilarining daryolarga to'g'ridan-to'g'ri chiqarilishi:

- Ichimlik suvi ta'minotida qiyinchiliklar,
- Gigiyenik sharoitlarning buzilishi,
- Yuqumli kasalliklarning tarqalishi xavfini oshiradi.

4. Chiqindilar va ularning noto'g'ri boshqaruvi. Plastik, maishiy va sanoat chiqindilarining ko'payishi ekologik muhitga jiddiy tahdid solmoqda. Ayniqsa, qayta ishlanmaydigan va buzilmas chiqindilar (masalan, plastik, elektron chiqindilar) yillar davomida parchalanmay, tuproq va suvni ifloslantiradi.

5. Biologik xilma-xillikning kamayishi. O'rmonlarning kesilishi, yashash muhitlarining yo'q qilinishi, brakonerlik va ifloslanishlar ko'plab o'simlik va hayvon turlarining yo'qolib ketishiga sabab bo'lmoqda. Bu esa ekotizimlarning muvozanatini izdan chiqaradi.

6. Tuproq degradatsiyasi va cho'llanish. Noto'g'ri dehqonchilik, o'rmonlarni kesish, intensiv chorvachilik tuproq unumdorligining pasayishiga va yerlarning cho'llanishiga olib keladi. Bu esa oziq-ovqat xavfsizligiga tahdid tug'diradi.

Ekologik muammolarning bu kabi dolzarb masalalari insoniyatning barcha jabhalariga ta'sir qilmoqda. Shu bois ularni hal qilish nafaqat mutaxassislarning, balki har bir fuqarolik ongiga ega shaxsning ham vazifasidir. Bu borada ayniqsa, ta'lim muassasalarida ekologik kompetensiyani shakllantirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: Adolat, 2013.
2. O'zbekiston Respublikasida 2023–2030 yillarda "Yashil makon" umummilliy loyihasi doirasidagi ekologik islohotlar to'g'risidagi davlat dasturi. – Toshkent: Iqtisodiyot va moliya vazirligi nashri, 2023.
3. Yo'ldoshev Q.Q., Nishonov F.N. Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
4. Xamdamov A. Atrof-muhit va uning muhofazasi. – Toshkent: Fan, 2017.

5. Jorayeva G. Talabalarda ekologik madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari // “Ta’lim va taraqqiyot” jurnali, 2021, №4.
6. Global ekologik muammolar va ularni hal etish yo‘llari: xalqaro tajriba. – Toshkent: Ekosan, 2020.
7. Orolbo‘yi inqirozi va uning oqibatlari. – Nukus: Qoraqalpoq nashriyoti, 2021.
8. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris: UNESCO Publishing, 2017. (tarjimasi asosida foydalanilgan)
9. Turakulova, Visola. "O ‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI “QIZIL KITOBI” GA KIRITILGAN MURAKKABGULDOSHLAR OILASINI O’RGANISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR." *Mup issledovaniy* 3.3 (2021).
10. Bekmirzaev, MX, Turaqulova, VX, Pardaboev, SB, Xorozov, SJ, & Xolbo'tayev, SM, SM Biologiya o'qituvchilarini tayyorlash muammosi bo'yicha zamonaviy tadqiqotlar tasnifi. *Xalqaro sog'liqni saqlash fanlari jurnali* , 6 (S2), 1500-1506.
11. Uralov, AI, Turaqulova, VK, Esanqulova, DS, & Dusmuratova, FM Intrapopulation o'zgaruvchanligi va allium bulbous turlarining reproductiv strategiyasi variantlari (Amaryllidaceae).